
Ekonomik Krizler, İşçevrimleri, Mises ve Çağımızın Paradigması*

Murray N. Rothbard

Geçen on yıllık dönemde bilim tarihi yazımı konusunda geliştirilen en önemli ve en meydan okuyucu teori, hiç kuşkusuz, Thomas S. Kuhn'un teorisidir. Tartışmaya açık subjektivist ve rölativist felsefesini savunmaksızın denebilir ki, Kuhn'un katkısı bilimsel kuramların değişme ve gelişmesinin yolları konusunda parlak bir sosyolojik içgörü sağlamaktadır.¹ Esas itibarıyla, Kuhn'un teorisi "bilim tarihinin Whig teorisi"² denebilecek şeye kritik bir meydan okumadır. Bu alanda Kuhn'a kadar meydan okunamayan ortodoksiyi temsil eden "Whig" teorisi, bilimin ilerlemesini aşamalı, sürekli, ve daima yukarı doğru ilerleyen bir süreç olarak görür. Buna göre bilimsel bilgi birikimi yıldan yıla, onyıldan onyıla, yüzyıldan yüzyıla, hipotezlerin belirlenmesi, bunların empirik olarak test edilmesi,

¹ Ludwig von Mises and the Paradigm for Our Age. Rothbard, Avusturya iktisadı geleneğinin son dönem takipçilerinden olup, liberteryen bir iktisatçıdır. *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyân* adlı, çeşitli konulardaki dikkate değer makalelerinden oluşan bir kitap yakında Liberte Yayınları tarafından Türk okuyucunun istifadesine sunulacaktır. Okuduğunuz makale, sözü edilen eserde "Ludwig von Mises ve Çağımızın Paradigması" adıyla yer almakta olup, günümüzde Amerika'da başlayıp dalga dalga yayılarak bütün dünyayı etkisi altına almış olan ve 1929 Dünya Bunalımına benzetilen küresel finansal krizle ilgili tartışmalara önemli bir katkı yapabilecek bir çalışmadır. (ç.n.)

² Pelsefi olarak, Kuhn objektif gerçekliğin varlığını inkâr etme eğiliminde olup, bundan dolayı da, hakiki bilimsel ilerleme ihtimalini inkâr ertmektedir. Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution* (2nd ed., Chicago: University of Chicago Press, 1970).

** Whig: Liberal parti üyesi, Amerikan bağımsızlık savaşı taraftarı. ABD'de 1829-1856 arasında varlık göstermiş, Demokrat Parti'ye muhalif, Başkan'ın yetkilerinin kısılması, Anayasa'nın gevşek yorumlanması ve yüksek tarifeleri savunan bir siyasi parti. İngiltere'de Kraliyete karşı çıkan ve Amerikan bağımsızlığına destek veren partinin üyesi (ç.n.)

geçersiz olan teorilerin atılıp geçerli olanların korunması yoluyla tedricen ve eklenerek büyümektedir. Her çağ kendisinden bir önceki çağın omuzlarında yükselmekte ve ondan daha uzağı daha net görebilmektedir. Whig yaklaşımında, dolayısıyla, örneğin On Doku-zuncu Yüzyıl fizikçileri veya On Yedinci Yüzyıl astronomlarını okumaktan kazanılacak sağlam bir bilgi yoktur. Priestley veya Newton ya da Maxwell'i, yaratıcı zihinlerin nasıl çalıştığını veya problem çözdüğünü görmek, ya da dönemin tarihine ilişkin içgörü kazanabilmek için okuyabiliriz; ama hiçbir zaman bilim hakkında şu anda bilmediğimiz bir şeyi öğrenmek için okumayız. Ne de olsa, bu insanların katkıları, neredeyse tanım gereği, kendi disiplinlerindeki ders kitaplarına veya bilimsel incelemelere eklenmiştir.

Birçoğumuz, günlük tecrübelerimizden, bilimin gelişmiyle ilgili bu idealize versiyonun pek tatmin edici olmadığını yeterince biliriz. Immanuel Velikovsky'nin teorisini onaylamaksızın, örneğin, gördük ki Velikovsky, bizden bilimsel araştırmanın özü olduğuna inanmamız istenen, 'açık zihinli bilim adamının sabır testi'ni beklemeden, bilim camiası tarafından kaba saba ve kızgın bir şekilde dışlanmıştı.² Ayrıca Rachel Carson'ın böcek ilaçlarına karşı eleştirisi bilim adamları tarafından genel olarak çok küçümsenmiş, ancak on yıl sonra benimsenmiştir.

Ama Profesör Kuhn'un bilimsel inancın benimsenmesi ve korunmasına ilişkin kapsamlı bir model sunması gerekmiştir. Esas itibarıyla, Kuhn diyor ki, herhangi bir alanda bilim adamları, temel bir vizyon veya açıklayıcı teori matrisi benimsemektedirler. Kuhn buna "paradigma" adını vermektedir. Paradigma ne olursa olsun, ister atom kuramı isterse yanma* kuramı olsun, bir kere benimsenince o alandaki bilim adamlarını yöneten şey artık paradigmadır; paradigma denetlenmez veya sorgulanmaz—Whig modeli belki bunu yapabiliirdi. Temel paradigma, bir kez yerleşti mi, artık sınıp sorgulanmaz, ileriye yönelik yapılan bütün araştırmalar çok geçmeden paradigmanın küçük uygulamaları, temel görüşte hâlâ varlığını koruyan mazgal deliklerinin ve anormalliklerin temizlenmesi ameliyesi haline gelir. Yıllarca, onyıllarca, hattâ daha uzun zamanlar, dar ve uzmanlaşmış bir alanda yol alan bilimsel araştırma, daima temel paradigmatik çerçeve içinde kalır.

Fakat daha sonra, tedricen, anormallikler [kural dışılıklar] giderek kabarıp; bulmacalar artık paradigma tarafından çözülemez olur. Yine de bilim adamları paradigmadan vazgeçmezler; tam aksine, giderek çaresizleşen girişimlerle temel kuramın belirli noktaları tadil edilerek nahoş olgular içeri alınmaya ve paradigmanın sunduğu çerçeve korunmaya çalışılır. Sadece anormalliklerin bizzat paradigmanın kendisinin sorgulanmaya başlanmasını gerektirecek kadar birikmesi halindedir ki, bilimde bir "kriz durumu" ortaya çıkar. Hattâ bu durumda bile, mevcut paradigma asla hemen terk edilmez; boşlukları doldurup kural dışılıkları ortadan kaldırır gözükken bir alternatif paradigma ile değiştirilinceye kadar elde tutulur. Bu gerçekleştiği zaman da, bir "bilimsel devrim" olmuş demektir; bir paradigma-

² Bilim camiasında Velikovsky'nin algılanma şeklinin sosyolojisi konusunda, bkz. Alfred de Grazia, "The Scientific Reception Systems," in A. de Grazia, ed., *The Velikovsky Affair* (New Hyde Park, N.Y.: University Books, 1966), ss. 171–231.

* Orijinal metinde "phlogiston" kavramı kullanılmakta olup, simyacıların yanma olayının esası olarak kabul ettikleri uçucu madde anlamına gelmektedir. (ç.n.)

nın başka biriyle yer değiştirdiği kaotik bir dönemdir bu, asla yumuşak ve tedrici bir geçiş olmaz. Oysa Whig teorisinde, daha genç ve daha esnek bilim adamlarınca benimseneceği için böyle bir kırılma meydana gelmezdi. Bu bağlamda, On Sekizinci Yüzyıl sonlarında oksijenin eşanlı keşifleri olan Priestley ve Lavoisier ikilisinden, Joseph Priestley, öldüğü güne kadar, aslında oksijeni keşfettiğini asla kabul etmemiştir; sonuna kadar keşfettiği şeyin sadece “flogistonsuzlaştırılmış [yanma cevheri alınmış] hava” olduğunda ısrar etmiş, böylece eski yanma teorisinin çerçevesi içinde kalmıştır.³

Durum böyle olunca, bilimsel kuramların tarihine ilişkin olarak Kuhn’un kendi paradigmasını kuşandığımız zaman, ki şu anda Whig çerçevesinin yerini alma sürecindedir, çok farklı bir bilim süreci manzarası görülmektedir. Işığa doğru yavaş, yolun her adımını test edip gözden geçiren, tedrici bir yukarı yürüyüş yerine, bir dizi “devrimsel” sıçramalara şahit olunmakta; paradigmlar ancak uzun zaman, doğum sancısı ve direnişten sonra birbirinin yerini almaktadırlar. Dahası, Kuhn’un kendi felsefi rölativizmini benimsemek-sizin, şurası açık hale gelmektedir ki, entellektüel birikmiş çıkarlar daima açık zihinli sınamadan daha baskın bir rol oynadığı için, sonradan gelen bir paradigmanın selefinden *daha az* doğru olması pekâlâ mümkündür. Şayet bu doğruysa, o takdirde, esasen çoğu defa bizlerin belirli bir bilim hakkında şu anda, on yıllarca hattâ yüzyıllarca önce bildiğimizden *daha az* şey biliyor olduğumuz ihtimaline daima açık olmalıyız. Paradigmlar terk edildiği ve bir daha asla geri dönüp bakılmadıkları için de, dünya bir zamanlar bilinen ve bilgi birikimine ilave edilen bilimsel hakikatleri *unutmuş* olabilir. Eski bilim adamlarını şimdi okumak, disiplin hakkında bilmediğimiz –veya hep beraber unuttuğumuz– bir şeyleri öğrenme olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Profesör de Grazia diyor ki, “bilinenden çok daha fazlası keşfedilip unutulmuştur,” ve de, unutulmuş olanların çoğu bugün doğru olarak kabul edilen teorilerden daha doğru olabilir.⁴

Şayet Kuhn’un tezi, hipotezlerin empirik ve laboratuvar testlerinin gayet kolay olduğu fiziksel bilimler için doğruysa, bu tür laboratuvar testlerinin mümkün olmadığı felsefe ve sosyal bilimlerde ne kadar daha fazlasıyla doğru olmalıdır! Çünkü insan eylemiyle ilgili disiplinlerde, açık ve net laboratuvar testleri bulunmamaktadır; hakikatlere içebakış [introspection], “sağduyu” bilgisi ve tümdengelimsel akıl yürütme ve bunun gibi süreçlerle erişilmek durumundadır. Sağlam gerçeklere ulaşılrken, bunlar fiziksel bilimlerdeki kadar çıplak ve zorlayıcı değildirler. Bundan dolayı, düşünürler ve sosyal bilimcilerin trajik biçimde yanlış ve yanıltıcı paradigmların tuzağına düşüp, böylece onlarca hattâ yüzlerce yıl kendilerini yanlış hikayelerle kandırabilmeleri çok daha kolaydır. Çünkü insan eylemi bilimleri bir kez temel paradigmlarını benimseyince, anormalliklerin varlığının gözardı edilmesi fiziksel bilimlerde olduğundan çok daha kolay olur; bundan dolayı da, uzun bir süre yanıltıcı öğretilere tutunmak kolaylaşır. Felsefe ve sosyal bilimlerde sistematik hatayı daha muhtemel kılan iyi bilinen başka bir zorluk daha vardır: Bilimsel sürecin içine duyguların, değer yargılarının, ve siyasi ideolojilerin dökülmesi. Jensen, Shockley, ve ırksal

³ Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, ss. 53–56.

⁴ de Grazia, *The Velikovsky Affair*, p. 197.

zekâ eşitsizlikleri teorisyenlerine meslektaşlarınca reva görülen öfkeli muamele, örneğin, bu durumun işaretidir. Jensen ve Shockley'in bilimsel *algılanması* teorileri doğru olsa bile, gündeme gelebilecek talihsiz *siyasi* sonuçları yüzünden, en azından bir yüzyıl, bunu böyle söylememeleri gerektiğine işaret etmektedir. Fiziksel bilimlerde bilimsel hakikate yönelik arayışı küçük düşürücü bu tür hadiseler zaman zaman meydana gelmişse de, bereket versin bu alanda bunların yaygınlık derecesi çok daha azdı. Örneğin, riske edilen entellektüel birikmiş menfaatler ne olursa olsun, kimyada yanma teorisi veya valans^{*} teorisi üzerinde en azından ideolojik ve politik payanda yoktu.

Son on yıllara kadar filozoflar ve sosyal bilimciler, kendi disiplinleri ile doğal bilimler arasında büyük farklılıklar olduğunu teslim eden sağlıklı bir yaklaşım benimsemişlerdi. Daha açık söylersek, felsefenin, siyaset teorisinin ve iktisadın klasikleri sadece antika merakından dolayı okunmazdı, oralarda bulunabilecek hakikatler için de okunurdu. Felsefe öğrencisi Aristo'yu, Aquinas'ı, veya Kant'ı bir antikacı oyun olarak değil, felsefi soruların cevapları hakkında da bilgilenmek üzere okurdu. Siyaset teorisi öğrencisi Aristo'yu ve Machiavelli'yi aynı gözle okurdu. Fiziksel bilimlerde olduğu üzere, geçmiş düşünürlerin bütün katkılarının mevcut popüler ders kitabının en son baskısına başarıyla eklenmiş olduğu varsayılmazdı; bundan dolayı da, söz konusu alanda en son akademik dergi makalesini okumanın, klasik filozofları okumaktan çok daha önemli olduğu farzedilmezdi.

Ancak son on yıllarda, insan eylemi disiplinleri — felsefe ve sosyal bilimler — fiziksel bilimlerin metodolojisini çılgın bir şekilde taklit etmeye çalışmaktadırlar. Sosyal bilimlere giderek gerçeklikten koparan bu yaklaşımda pek çok vahim hata bulunmaktadır: İstatistiğin nafîle şekilde laboratuvar deneyinin yerine konması, pozitivist hipotez-testi modelinin benimsenmesi, bütün disiplinlerin — bir dereceye kadar tarihin bile — matematik tarafından talihsiz biçimde fethedilmesi bunun örnekleridir. Burada önemli nokta şudur: Fiziksel bilimlere taklit edeyim derken, sosyal bilim dalları dar uzmanlık dalları haline gelmiştir. Fiziksel bilimlerde olduğu gibi, kimse alandaki klasikleri okumamakta, ya da gerçekte disiplinin tarihine bu yılın dergi makaleleri kadar aşinâ olamamaktadır. Artık kimse sistematik bilimsel incelemeler yazmamaktadır; sistematik sunumlar yavan ders kitaplarına kalmış olup, alanın “hakiki” bilim adamları enerjilerini profesyonel dergilerin önemsiz teknik ayrıntılarına harcamaktadırlar.

Gördük ki fiziksel bilimlerin bile kendilerine ait, temel varsayımlar ve paradigmaların sorgulanmadan ebedileştirilmesinden kaynaklanan sorunları vardır; sosyal bilimlerde ve felsefede ise fiziksel bilimlerin yöntemlerinin bu taklidi çok feci sonuçlar doğurmuştur. Çünkü her ne kadar geçmişte sosyal bilimler temel varsayımlarını değiştirmede yavaş kalmışlarsa da, saf akıl yürütme ve temel paradigmanın eleştirilmesi yoluyla eninde sonunda bunu *başarabilmişlerdir*. Örneğin, “marjinal fayda” iktisadının On Dokuzuncu Yüzyıl sonlarında klasik iktisadın yerini alması uzun bir zaman almıştır, ama bu tür temelden akıl yürütme ve sorgulama yoluyla sonunda bu başarılımıştır. Ancak—aşağıda tartışılacak tek bir istisna dışında—iktisatta I. Dünya Savaşından beri hiç sistematik bilimsel inceleme

^{*} Değerlik, bağdeğer, birleşme değeri, kimyada hidrojen atomuna nispetle atomun birleşme kuvveti. (ç.n.)

kaleme alınmamıştır, bir tane bile. Eğer sistematik bilimsel inceleme yoksa, temel varsayımların sorgulanması da yok demektir; fiziksel bilimlerdeki teoriler üzerinde nihai denetimi sağlayan laboratuvar sınavından zaten yoksun iken, şimdi bir de temel varsayımlara meydan okuyacak sistematik akıl yürütme olmayınca, çağdaş felsefe ve sosyal bilimlerin bu yüzyılın büyük bölümünde yapışıp kaldıkları temel paradigmaları nasıl olup da günün birinde değiştirmeyi başarabileceklerini çözmek mümkün değildir. Sosyal bilimlerin bu yüzyıldaki temel yönelimiyle tamamen hemfikir olursa bile, kökten sorgulamanın yokluğu—her disiplinin akademik dergilerde gereksiz ayrıntılarla boğuşmaya indirgenmesi—sosyal bilimlerin ayaklarının yere sağlam basması konusunda büyük kuşkular beslenmesine sebep olabilir.

Ama bir insan inanırsa ki, bu satırların yazarının inandığı gibi, modern, Yirminci Yüzyıl felsefe ve sosyal bilimlerinin temel paradigmaları ta başından beri vahamet derecesinde kusurlar ve safsatalarla doludur, ki buna fiziksel bilimlerin taklit edilmesi de dahildir, işte o zaman bütün bu disiplinlerin radikal ve temelli bir yeniden inşasına, ve de sosyal bilimlerdeki mevcut uzmanlaşmış bürokrasilerin varsayımları ve prosedürleri temelinde kapsamlı bir eleştiriye tabi tutulmasına yönelik bir çağrı yapmakta haklı olacaktır.

Bütün sosyal bilimlerde, söz konusu yozlaştırıcı süreçten en çok çekmiş olanı iktisattır. Zira iktisat yanlış bir şekilde disiplinlerin en “bilimsel” olanı olarak kabul edilmektedir. Felsefeciler hakikat yolunda içgörü kazanmak için hâlâ Eflatun veya Kant okumaktadırlar; siyaset teorisyenleri aynı nedenle hâlâ Aristo ve Machiavelli okumaktadırlar. Oysa hiçbir iktisatçı artık aynı maksatla Adam Smith veya James Mill okumamaktadır. Bir zamanlar lisansüstü programların çoğunda zorunlu olarak okutulan iktisadi düşünce tarihi, bugün hızla ölmekte olan, sadece antika meraklıları için rezerve edilmiş bir disiplindir. Doktora öğrencileri en son çıkan akademik dergi makalelerine kilitlenmiş durumdadır, 1960’lardan önce yazmış ekonomistleri okumak gereksiz bir zaman israfı olarak kabul edilmektedir; mevcut teorilerin arkasında yatan temel varsayımlara yönelik herhangi bir meydana okuma da fena halde caydırılmaktadır. Eski iktisatçıların şayet herhangi bir şekilde adı anılacaksa, bu sadece, alandaki mevcut Büyük Adamların habercilerini tarif etmek için müracaat edilen birkaç üstünkörü fırça darbesi kapsamında yapılmaktadır. Sonuç, sadece iktisadın trajik biçimde yanlış bir yola sokulması değil, aynı zamanda geçmişin büyük iktisatçılarının malzemesini verdiği hakikatlerin meslek tarafından topluca *unutulması*, bunların Orwelyen bir “hafıza boşluğu”nda kaybolmasıdır.

İktisatta bu kollektif hafıza kaybının yarattığı trajediler içinde, dünya için en önemli kayıp “Avusturya Okulu”nun gölgede kalmasıdır. 1870ler ve 1880lerde kurulmuş olup, halen azıcık da olsa hayatta olan Avusturya Okulu, birçok güçlü nedenle, öteki iktisat okullarından çok daha fazla ihmale uğramıştır. Birincisi, elbette, okul bir asır önce kurulmuştur, ki mevcut bilimcilik çağında bu durum bizatihi şüphe nedenidir. İkincisi, Avusturya Okulu baştan itibaren bilinçli olarak “bilimsel” olmaktan ziyade *felsefi* olmayı tercih etmiştir. Öteki modern iktisatçılardan çok daha fazla metodoloji ve epistemoloji ile ilgili kaygılar taşımış olan Avusturyalılar, daha başlarda iktisat teorisinde matematiğin veya

istatistiksel “sınama”nın kullanımına prensip olarak karşı çıkma kararına varmışlardır. Böyle yapmakla, kendilerini bu yüzyılın bütün pozitivist, doğal bilim taklitçisi eğilimlerine muhalif konuma yerleştirmişlerdir. Üçüncüsü, daha ötesinde bu, öteki iktisatçılar meselelerini dar, matematik yönelimli makalelere yöneltirken, Avusturyalılar temel bilimsel incelemeler yazmayı sürdürmüşlerdir. Dahası, gerek metodolojik gerekse politik olarak birey ve bireyin tercihlerine vurgu yapmak suretiyle, Avusturyalılar bu yüzyılın bütüncülüğü [holism] ve devletçiliğine de karşı durmuşlardır.

Mevcut eğilimlerden bu üç radikal sapma Avusturyalıların hak etmedikleri bir ilgisizliğe mahkûm edilmelerine yetmiştir. Fakat ilk bakışta banal görünebilecek başka bir önemli faktör daha vardır: Dil engeli. Bilim dünyasında alemin diline düşmüş bir gerçek şudur: Aksini söyleyen “dil testleri”ne rağmen, hiçbir Amerikan veya İngiliz iktisatçısı veya sosyal bilimcisi *gerçekten* bir yabancı dil bilmez. Dolayısıyla, yabancı dilde yazılmış bir iktisadın kabulü, tercüme kaptislerine bağlı olmak durumundadır. Avusturya Okulu’nun büyük kurucularından Carl Menger’in 1870ler ve 1880lerde verdiği eserleri 1950lere kadar İngilizceye tercüme edilmeden kalmıştır. Menger’in öğrencisi Eugen von Böhm-Bawerk çok daha şanslıdır, ancak onun tamamlanmış eseri bile 1950lerin sonlarına kadar tercüme edilmemiştir. Böhm-Bawerk’in büyük öğrencisi, “neo-Avusturya” okulunun kurucusu ve başı Ludwig von Mises de neredeyse aynen Menger’in kötü akıbetine uğramıştır. 1912’de yayımlanmış olan, Avusturya iktisadını para ve banka sorunlarına uygulayan, radikal biçimde yeni—ve hâlâ büyük ölçüde bilinmezliğini koruyan—iş çevrimleri [business cycles] teorisinin tohumlarını içinde barındıran klasik eseri *Theory of Money and Credit* [Para ve Kredi Teorisi] Avrupa kıtasında bir hayli etkili olmasına rağmen, 1934’e kadar tercüme edilmeyi beklemiştir. O tarihte de Mises’in çalışmasının, İngiltere’de ve Amerika Birleşik Devletlerinde—Mises’in teorisiyle karşıt kutuplarda yer alan—“Keynesyen Devrim”in hararetiyle çabucak üstü örtülmüştür. Mises’in, geliştirmiş olduğu iş çevrimi teorisine dayanarak Büyük Bunalımı önceden tahmin ettiği 1928 tarihli kitabı, *Geldwertstabilisierung und Stabilisierung und Konjunkturpolitik* bugün bile tercüme edilmiş değildir. Mises’in iktisat teorisini sağlam bir epistemolojik temel üzerine oturtan abidevi sistematik incelemesi, *Nationalökonomie* [Ulusal Ekonomi], savaştan yıpranmış Avrupa’da 1940’ta yayımlandığı tarihlerde gözardı edilmiştir. *Human Action* [İnsan Eylemi]* (1949) adıyla yapılan İngilizce tercümesi de iktisadın metodolojik ve politik yüzünü radikal biçimde farklı bir yöne doğru çevirdiği bir zamanda gelmiş, bundan dolayı da, Mises’in çalışması, bilimde temel paradigmalara öteki meydan okuyuşlarda olduğu gibi, reddedilmemiş veya eleştirilmemiş, sadece gözardı edilmiştir.

Böylelikle, 1920lerde ve 30larda Ludwig von Mises Avrupa’nın en önde gelen iktisatçılarından biri olarak tanınırken, dil bariyeri 1930ların ortalarına kadar Mises’in Anglo-Amerikan dünyada tanınmasının önünü kesmiştir. Ardından, tam iş çevrimi teorisi Büyük Bunalım’ın bir izahı olarak tanınmaya başlamışken, Mises’in geç kalmış tanınmışlığı Keynesyen Devrimin vaveylasında kaybolmuştur. Avrupa’da akademik ve toplumsal tabanından yoksun bir mülteci olarak, Mises yeni girdiği çevrenin yardımıyla Birleşik Devletlere göç etmiştir. Ancak, o günün atmosferinde, Avrupa’dan gelen solcu ve sosyalist

sığınmacılara nazik davranılır, şereflerine şölenler düzenlenir ve kendilerine prestijli akademik kürsüler verilirken, Amerikan akademik camiasınca afroz edilmiş olan metodolojik ve politik bireyciliği benimsemiş bir adam olan Mises farklı bir kaderle karşılaşmıştır. Gerçekten de, Mises çapında bir insana tek bir düzenli akademik pozisyon teklif edilmemesi, ve kendisinin bu ülkede prestijli bir lisans üstü bölümde ders veremeyişi gerçeği, Amerikan yüksek öğretiminin şanlı şerefi tarihindeki en utanç verici ayıplardan biridir. Mises'in büyük enerjisini bizzat koruyabilmesi, kayda değer üretkenliği, bu pespaye muamele karşısında sönmeyen kibarlığı ve mizah duygusu, doksanıncı doğum gününü kutladığımız bu olağanüstü insanın övgüye değer nitelikleridir.

O halde Ludwig von Mises'in yazmalarının, disiplinine ve vizyonuna hizmet eden, [kendisine reva görülen] rezilce kötü muameleye aldırış etmeyen cesur ve mümtaz bir insanın dışavurumu olduğunda kuşku yoktur. Bunun yanısıra, acaba bunların 1971'de bir Amerikalıya önerdiği ne tür anlamlı hakikatler vardır? Başka yerde bulunmayan gerçekler sunmakta, dolayısıyla, etkileyici bir kişisel mücadelenin tarihi kayıtları olmanın ötesinde, bizatihi değer taşımakta mıdır? Cevap—ki açıkçası bu makalenin sınırları içinde belgelenebilir—mümkün değildir—basitçe ve şaşırtıcı biçimde şudur: Ludwig von Mises bize, son yarım yüzyılda fena halde yoldan sapmış bir bilimin tam ve gelişmiş bir *doğru paradigmasını* önermektedir. Mises'in eserleri bize, günümüz iktisadi ortodoksisinde giderek artan sayıda öğrencinin sezdiği sakatlıklar, hatalar ve safsatılara radikal biçimde farklı ve doğru bir alternatif sunmaktadır. Çoğu öğrenci günümüz iktisadında bir şeylerin çok yanlış olduğunu *hissetmektedir*; eleştirileri çoğu kez keskindir, ama herhangi bir teorik alternatiften de bihaberdirler. Nihayet, Thomas Kuhn'un gösterdiği üzere, bir paradigma ne kadar hatalı olursa olsun, yerine rakip bir teori konuncaya kadar bir kenara atılmayacaktır. Yahut, halk arasında dendiği gibi, "Hiçbir şey olmadan bir şeyi dövemezsiniz" ve günümüz iktisat eleştirmenlerinden pek çoğunun önerebileceği tek şey, "hiçbir şey"dir. Oysa Ludwig von Mises işte "o şey"i göz önüne sermekte; fiziksel bilimlere taklit etmeye değil, tam da insan doğası ve bireysel tercihe dayalı bir iktisat ortaya koymaktadır. Modern iktisadın üzerimize çökerttiği, teori ve kamu politikasında var olan gerçek *kriz durumuna* doğru bir alternatif paradigma olarak hizmet görmeye takdire şayan derecede donanımlı sistematik ve entegre bir iktisat önermektedir. Modern dünyada üst üste yığılmakta olan metodolojik ve politik açmazlardan çıkış yolunun Ludwig von Mises olduğunu söylemek bir abartı değildir. Ama şimdi ihtiyaç duyulan şey bu ihmal edilmiş patikanın varlığından haberdar edecek bir dizi "Avusturyalı"dır.

Kısaca, Mises'in iktisadi sistemi—özellikle *İnsan Eylemi*'nde ortaya konduğu üzere—iktisadi doğrudan eylem aksiyomu üzerine bina etmektedir: Birey olarak insanın var olup eylemde bulunduğu ezeli hakikatinin analizi üzerine, yani, alternatifler arasında amaçlı tercihler yapmak gerçeği üzerine yapılan bir inşadır bu. Bu basit ve açık eylem aksiyomu üzerinden, Ludwig von Mises iktisat teorisinin bütün bir sistematik yapısını türetir. Mantığın temel aksiyomu ve köklü yasaları kadar doğru bir yapıdır bu. Teori baştan

* Mises'in bu ünlü eseri yakın geçmişte Liberte Yayınları tarafından Türkçe'ye de kazandırılmıştır. (ç.n.)

sona iktisatta metodolojik bireyciliğin işleyişi, bireylerin tercihlerinin ve mübadelelerinin doğası ve sonuçlarıyla ilgilidir. Mises'in serbest piyasaya tavizsiz bağlılığı, devletçiliğin her türüne karşı oluşu, bir yanda bireylerin serbestçe hareket etmelerinin doğası ve sonuçlarından, diğer yanda hükümetin cebri müdahalesi veya planlamaya karşı oluşundan kaynaklanmaktadır. Eylem aksiyomuna dayanmak suretiyle, Mises, özgürlük ve serbest piyasanın toplumsal etkinlik, refah ve gelişme gibi mutlu sonuçlara yol açarken; devlet müdahalesinin yoksulluk, savaş, toplumsal kargaşa, ve yozlaşma gibi felaketli sonuçlara yol açacağını gösterebilmektedir. Tek başına bu politik sonuç bile, elbette, Misesyen iktisadın metodolojisini olduğu kadar sonuçlarını da modern sosyal bilim gözünde lanetli hale getirmektedir.

Mises'in dediği gibi:

Prensler ve demokratik çoğunluklar iktidar sarhoşudur. İsteksiz de olsa doğanın yasalarına tabi olduklarını kabul etmek durumundadırlar. Oysa iktisadi yasa kavramını bile reddederler. [Ne de olsa] üstün yasa koyucu kendileri değil midirler? . . . Esasen, iktisadi tarih, iktisat yasalarını küstahça ihmal ederek tasarlandığı için başarısızlığa uğramış hükümet politikalarının uzun bir listesidir.

İktisadın aslında iktidardakilerin büyülenmesine bir meydan okuma olduğu gerçeğine dikkat etmeden iktisadi düşünce tarihini anlamak mümkün değildir. Bir iktisatçı hiçbir zaman otokratların ve demagogların tarafını tutamaz. Onlar gözünde iktisatçı daima fesatçıdır.

. . .

Bütün bu çılgınca ajitasyon karşısında, bütün praksiyolojik* ve ekonomik akıl yürütmenin hareket noktasının insan eylemi kategorisi olduğu gerçeğini her bir eleştiri ve itirazı karşı kanıt olarak sunmak münasiptir. . . . İnsan eylemi kategorisinin sarsılmaz temelinden, mantıksal bir akıl yürütmeye praksiyoloji ve iktisat adım adım türemektedir. Varsayımlar ve koşullar açık bir şekilde tanımlanınca, bunlar bir kavramlar sistemi inşa eder ve mantıksal olarak çürütülemez bir akıl yürütmenin ima ettiği bütün çıkarsamalara geçit verirler.⁵

Yine Mises der ki:

Hakkında fizik, biyoloji, ve praksiyolojinin [esas itibariyle iktisadın] bilgi sağladığı evrenin yasaları insan iradesinden bağımsızdır, bunlar insanın eyleme geçme gücünü kesin bir şekilde sınırlayan birincil ontolojik gerçeklerdir. . . .

Fiziksel ve biyolojik yasaları gözardı etmeye sadece akıl hastaları cüret edebilir. Oysa iktisadi yasaları hor görme oldukça yaygındır. Yöneticiler iktidarlarının fizik ve biyoloji yasaları dışında herhangi bir şey tarafından sınırlandırıldığını kabul etmek istemezler. Başarısızlıklarını ve engellenmelerini asla iktisadi ya-

* Praksiyoloji (praxeology): İnsan eylemi bilimi. (ç.n.)

⁵ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, Ala.: Mises Institute, 1998), s. 67.

saların çiğnenmesine bağlamazlar.⁶

Mises'in "müdahalecilik" — devletin ekonomiye müdahalesi — konusundaki analizinin kayda değer bir özelliği, esas itibariyle "ekolojik" diyebileceğimiz bir analiz oluşudur; zira bir müdahalenin niyetlenilmemiş sonuçlar ve zorluklar ortaya çıkaracağını, bunun da, hükümeti şu iki seçenekten biriyle karşı karşıya bırakacağını göstermiştir: Ya bu sorunları "çözmek" için daha fazla müdahale, ya da müdahaleci yapıyı tamamen lağvetmek. Kısaca, Mises piyasa ekonomisinin ustaca inşa edilmiş, iç-içe geçmeli bir ağ olduğunu; ve bu yapının çeşitli noktalarına yapılacak cebri müdahalenin başka yerlerde öngörülmemiş sıkıntılar yaratacağını göstermektedir. Müdahalenin mantığı, o halde, birikimseldir; dolayısıyla, bir karma ekonomi istikrarsızdır — her zaman ya tam teşekküllü sosyalizme, veya serbest piyasa ekonomisine doğru yönelir. Amerikan tarım-fiyat destek programı ile, New York City kira-kontrol programı, müdahalenin sonuçları ve gizli tehlikeleri konusunda neredeyse ders kitaplarına konu olacak örnek durumlardır. Esasen, Amerikan ekonomisi hemen hemen, felç edici vergilendirme, süregiden enflasyon, kentsel yaşam, ulaşım, eğitim, telefon ve posta hizmetlerinde fahiş etkinsizlikler ve çöküntüler, işçi sendikalarının sınırlamaları ve kırıp dökücü grevler, sosyal yardım sistemine bağımlılıktaki hızlı büyüme gibi sorunların — Mises'in uzun zaman önce öngördüğü — tam kapsamlı krize geçit verdiği bir noktaya erişmiş durumdadır. Müdahaleci refah devleti sisteminin istikrarsızlığı artık gayet açık hale getirmiştir ki, yüzyüze olduğumuz temel tercih, sosyalizm ile serbest piyasa kapitalizmi arasında bir tercihtir.

Mises'in müdahale iktisadına tartışmasız en önemli katkısı, aynı zamanda günümüzde en elem verici derecede ihmal edilen çalışması olan, para ve iş çevrimi analizidir. Öyle bir çağda yaşıyoruz ki, serbest piyasaya en bağlı olması gereken iktisatçılar bile devletin para basımı ve idaresini tekeli altında tutmasına razı ve isteklidirler. Ancak Mises göstermiştir ki:

1. Para arzında bir artışın sağlayabileceği hiçbir sosyal veya ekonomik yarar yoktur, olamaz;

2. Parasal sisteme devletin müdahalesi kaçınılmaz biçimde enflasyonisttir;

3. Dolayısıyla, aynen serbest piyasanın devletin ekonominin öteki hiçbir alanına müdahale etmemesini gerektirmesi gibi, devlet parasal sistemden de soyutlanmalıdır.

Bu noktada Mises söz konusu özgürlük ve ayırışmayı garantiye almanın tek bir yolu olduğunun altını çizerek: Kendisi aynı zamanda yararlı bir *meta* (commodity) da olan, üretimi, öteki mal ve hizmetler gibi, piyasanın arz ve talep güçlerine tabi olan bir paraya sahip

⁶ Ayne eser, ss. 755–56. Mises'in işaret ettiği gibi, bir serbest piyasa ekonomisinin habercisi olarak iktisada karşı isyan, Mises'in kendi öncülleri olarak tanıdığı klasik iktisatçılar kadar eskidir. Örneğin, köleliği savunan Güney apolojistlerinin öncüsü ve Amerika'nın ilk sosyologlarından biri olan George Fitzhugh'un, klasik iktisada karşı kaba saba bir şekilde "özgür toplum bilimi" olarak saldırırken, sosyalizmi "kölelik bilimi" olarak desteklemesi bir tesadüf değildir. Bkz. George Fitzhugh in C. Vann Woodward, *Cannibals All!* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960), s. xviii; ve Joseph Dorfman, *The Economic Mind in American Civilization* (New York: Viking Press, 1946), c. 2, s. 929. Sosyolojinin temellerine derinlemesine işlemiş devletçi ve anti-bireyci eğilimi konusunda, bkz. Leon Bramson, *The Political Context of Sociology* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1961), özellikle ss. 11–17.

olmak. Kısaca, söz konusu mal para — ki pratikte bu tam teknil altın standardı demektir — devletin ve onun kontrolü altındaki bankacılık sisteminin buyrukla kağıt para basımının yerini alacaktır.⁷

Mises'in parlak iş çevrimi kuramı, bu tür kuramlar içinde iktisatçıların fiyat sistemi ile sermaye ve faiz sistemi konusundaki genel analizlerine entegre edilmesi gereken tek kuramdır. Mises göstermektedir ki iş çevrimi olgusu, artık çok yakından aşınâ olduğumuz ekonomik canlılık ve durgunluk dönemlerinin sırayla birbirini izlemesi, serbest ve engelsiz bir piyasada ortaya çıkmaz. İç çevrimi, her an teyakkuz halindeki bir merkezi hükümetin kontrol edip tepki vermesi gereken gizemli bir tesadüfi olaylar dizisi de değildir. Aksine, iş çevrimi, hükümet tarafından, daha özelde de, hükümetin bankalardaki rezervleri artırmasının teşvik edip azdırdığı banka kredileri genişlemesi tarafından *üretilmektedir*. Günümüz “monetaristleri” söz konusu kredi genişlemesi sürecinin para arzını, bunun sonucu olarak da, fiyatlar genel seviyesini şişirdiğinin ısrarla altını çizmişlerdir; ancak bundan daha da tahripkâr bir sonucun bütün bir fiyatlar ve üretim sistemini tahrip ettiğine dair önemli Misesyen içgörüyü tamamen ihmal etmişlerdir. Özellikle, banka parasındaki genişleme faiz oranında yapay bir düşüşe, ve de sermaye mallarına (makine, tesis, endüstriyel hammaddeler, inşaat projelerine) yönelik yapay ve gayri iktisadi bir aşırı yatırıma sebep olmaktadır. Para ve banka kredisinde enflasyonist genişleme devam ettiği sürece bu sürecin sağlıksızlığı maskelenmekte, ekonomi iyi bilinen canlanma sarhoşluğuyla yoluna devam edebilmektedir. Ama sonunda banka kredi genişlemesi durduğunda, ki hiper enflasyondan kaçınmak için bu gidişe dur denmek zorundadır, işte o zaman hesap günü gelip çatmış demektir. Paranın sürekli şişirilmesi şeklindeki uyuşturucu olmadan, üretimin tahribi ve kaynakların yanlış tahsisi, iktisadi olmayan sermaye projelerine aşırı yatırım ve söz konusu sermaye malları sektörlerinde aşırı yüksek fiyatlar ve ücretler aşıkâr ve göze batar hale gelecektir. İşte o zaman kaçınılmaz durgunluk sahneye girer; durgunluk, canlanmanın sağlıksız sonuçlarını ortadan kaldırmak için piyasa ekonomisinin kendini yeniden ayarladığı, çürük yatırımları tasfiye ettiği, ekonomide fiyatlar ve çıktılar yeniden düzene soktuğu bir tepkidir. Yeniden uyum bitince toparlanma başlar.

Şurası açıktır ki, Misesyen iş çevrimi teorisinden türeyen politika reçeteleri modern ortodoks [yerleşik] iktisadın “post-Keynesyen” politikalarına taban tabana zıttır. Eğer enflasyon varsa, Misesyen reçete, basitçe, hükümetin para arzını şişirmeye *son vermesidir*. Kaçınılmaz durgunluk geldiği zaman da, hükümetin derhal para arzını artırması gerektiğini (parasalcılar) veya bütçe açığı vererek harcamalarını artırması gerektiğini (Keynesyenler) söyleyen modern görüşün aksine, Avusturya iktisatçıları hükümetin ellerini ekonomik sistemden çekmesi gerektiğini savunmaktadırlar—böyle bir durumda hükümet, durgunluğun acı veren ama zorunlu uyum sürecinden bir an önce geçmesine izin vermelidir. Durgunluğu sona erdirmek için yeni bir enflasyon yaratmak, en iyi ihtimalle, daha sonra gelecek daha derin başka durgunluk için sahneyi hazırlayacak; en kötü

⁷ Bu konuda, bkz. Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit* (Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1971).

ihtimalle, enflasyon sadece uyum sürecini geciktirecek ve dolayısıyla da durgunluğu süresiz uzatacaktır, aynen 1930larda trajik biçimde olduğu gibi. Bundan dolayı, iş çevrimine [konjonktür dalgasına] mevcut ortodoksi piyasa ekonomisi içindeki esrarengiz süreçlerin neden olduğunu düşünür ve aktif bir hükümet politikası ile karşılık verilmesi gerektiğini savunurken, Mises teorisi göstermektedir ki iş çevrimleri hükümetin enflasyonist politikaları tarafından üretilmekte olup, söz konusu dalgalanma ortaya çıkınca hükümetin yapabileceği en iyi şey ekonomiyi kendi haline bırakmaktır. Kısaca, Avusturyalı doktrin laissez-faire'e eşlik edecek tek *tutarlı* alternatiftir. Çünkü, iktisattaki öteki "serbest piyasa" okullarının aksine, Mises ve Avusturyalılar laissez-faire öğretisini ekonominin "mikro" alanlarına olduğu kadar "makro" alanlarına da uygulayabilmektredirler.

Şayet müdahalecilik kaçınılmaz şekilde tahripkâr ve kendi sonunu getirici ise, üçüncü alternatif nedir, sosyalizm mi? Ludwig von Mises'in iktisat bilimine en tanınmış katkısını bu noktada yaptığı kabul edilmektedir. Mises, elli yıldan daha uzun bir zaman önce, modern sanayileşmiş ekonominin vazgeçilmez unsuru olan fiyatların "iktisadi hesaplaması"nın hakkından gelemediği için, sosyalist merkezi planlamanın irrasyonel olduğunu göstermiştir. Sadece, üretim araçlarının özel mülkiyetine ve mülkiyet haklarının serbest mübadelesine dayalı gerçek bir piyasa, bu tür hakiki piyasa fiyatlarını tesis edebilir; toprak, emek ve sermaye gibi üretken kaynakları, tüketicilerin taleplerini en etkin biçimde tatmin edecek çeşitli alanlara ve sektörlerle tahsis etmeye yarayan fiyatlardır bunlar. Hatta Mises göstermiştir ki, hükümet tüketici isteklerini göz ardı etmeye hevesli olsa bile, fiyatları ve maliyetleri ortaya çıkaracak bir piyasa ekonomisi olmadan *kendi* amaçları için bile kaynakları etkin tahsis edemez. Mises, bir sosyalist ekonomide fiyatların rasyonel hesaplanması sorununu ilk gündeme getiren kişi olarak Sosyalistler tarafından bile selâmlanmıştır; ancak Sosyalistler ve öteki iktisatçılar, 1930lardaki yazılarında, yanlış bir şekilde, Oskar Lange ve ötekilerin söz konusu hesaplama sorununu tatmin edici biçimde çözdüğünü varsaymışlardır. Esasen, Mises Lange "çözümleri"nin geleceğini orijinal makalesinde tahmin etmiş ve bunları çürütmüştür.⁸

Bir hayli ironiktir ki, Doğu Avrupa'nın Komünist ülkeleri, çoğu kez kendi iradelerine aykırı olarak ve pragmatik yollardan, özellikle de ekonomileri sanayileştikçe, sosyalist planlamanın gerçekten de tatmin edici olmadığını anlar anlamaz, iktisat camiası hoşnut bir şekilde Mises'in ithamlarının çürütüldüğü görüşüne kapılmıştır. 1952'de Yugoslavya'nın devletçi planlamadan sapmasıyla başlamak üzere, Doğu Avrupa ülkeleri şaşkıncu bir hızla sosyalist plânlamadan uzaklaşıp serbest piyasalara, fiyat sistemine ve işletmeler için kâr-zarar hesaplarına doğru yaklaşmaktadırlar. Özellikle Yugoslavya—bir sosyalist ekonomide ayağı sağlam son hükümet—serbest piyasaya meyledip yatırımlarda Devlet kon-

⁸ Mises'in klasik makalesi "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth," [Sosyalist Devletler Topluluğunda İktisadi Hesaplama] başlığıyla tercüme edilmiştir. Bkz. F.A. Hayek, ed., *Collectivist Economic Planning* (London: George Routledge and Sons, 1935), ss. 87–130. Mises'in, Lange'nin ve Hayek'in öteki makalelerinin Morris Bornstein, ed., *Comparative Economic Systems* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1969)'da tıpkıbasımı yapılmıştır. Bütün bu ihtilafın harika bir tartışması ve eleştirisi Trygve J.B. Hoff, *Economic Calculation in the Socialist Society* (London: William Hodge, 1949)'da bulunabilir.

trolünden uzaklaşmaya doğru birikimli ve kararlı adımlar atmıştır. Merkezi plânlamanın çöküşünün ön haber vericisi olarak Ludwig von Mises'in adının ne Doğuda ne de Batıda anılması, talihsiz ama hiç de sürpriz olmayan bir durumdur.⁹

Doğudaki sosyalist ekonomilerin çökmekte olduğu giderek daha aşikâr hale gelirken, bir yandan da, Batıda müdahalecilik pul pul dökülüyorsa, gerek Doğuda gerekse Batıda çok geçmeden serbest piyasa ve özgür toplumu öne çıkaran bir manzara giderek güçlü bir olasılık haline geliyor demektir. Fakat asla unutulmaması gereken şey şudur ki, bu gelişmeler Ludwig von Mises'in itibarının, rolünün ve katkısının öneminin bir teyidi ve kanıtlanmasıdır. Zira Mises, neredeyse tek başına, iktisat teorisi için, sosyal bilim için, ve de ekonominin bizzat kendisi için doğru paradigmayı önermiştir; şimdi bütün unsurlarıyla birlikte bu paradigmayı kucaklamanın zamanıdır.

Ludwig von Mises'e karşı takdir hislerimizi ifade etmeye nokta koymak için, onun en büyük eseri *İnsan Eylemi*'nin o heyecan verici şu son cümlelerinden daha uygun bir ifade olmasa gerektir:

İktisadi bilgi bütünü insan uygarlığının yapısı içinde hayati bir unsurdur; modern sanayileşmenin ve geçen yüzyılın bütün ahlâki, entellektüel, teknolojik ve tıbbi başarılarının üzerine bina edildiği temel budur. Bu bilginin kendisine bahşettiği zengin hazineden uygun şekilde yararlanmak, veya yararlanmadan onu bir kenara koymak insanlara kalmıştır. Ancak ondan en iyi şekilde yararlanmayı beceremezler, öğretilerini ve uyarılarını göz ardı ederlerse, iktisadi yürürlükten kaldırmış olmayacaklar; toplumu ve insan soyunu ayakları altında ezip yok edeceklerdir.¹⁰

Hiç de tevazuya kaçmadan şunu söyleyebiliriz ki, Ludwig von Mises'in hayatı ve eserleri sayesinde, insanoğlunun hayat, hürriyet ve ilerleme yolunu seçip, ölüm ve despotizmden sonunda kararlı bir şekilde yüz çevireceğini gerçekçi biçimde umut edip bekleyebiliriz.

Çeviren: Mustafa Acar

⁹ Yugoslavia konusunda, bkz. Rudolf Bicanic, "Economics of Socialism in a Developed Country," in Bornstein, *Comparative Economic Systems*, ss. 222–35; Doğu Avrupa'daki öteki ülkeler konusunda, bkz. Michael Gamar-nikow, *Economic Reforms in Eastern Europe* (Detroit, Mich.: Wayne State University Press, 1968).

¹⁰ Mises, *Human Action*, s. 881.